

ĐOZINE RASPRAVE S TRADICIONALNOM ULEMOM

hafiz Midhat BEGANović

Sažetak

Glavni problem razumijevanja islama i islamskog života stoljećima se sastojao u islamskom formalizmu, jer muslimani vjeruju u historijski islam, oni slijede okoštale povijesne forme islama. Na motrici ovakvog promišljanja islama Đozo vodi rasprave sa tradicionalnom ulemom. Bez obzira na konkretne plodove modernističkog promišljanja islama, Đozo je imao svoje oportuniste koji su dolazili ne samo iz reda službene ideologije nego i iz reda tradicionalne uleme kao što su: Derviš Spahić, muderris medrese u Pojskama kod Zenice iz reda tradicionalne provenijencije s kojim Đozo polemizira putem *Glasnika* kao i Muhamedom Pašićem gdje se na najbolji način ilustruju dvije različite duhovne orijentacije i koncepcije, tradicionalističke, s jedne strane i modernističke, s druge strane. Đozo kritikuje tradicionalnu ulemu kao što je Sejfudin ef. Proho zbog neispravne duhovno intelektualne orijentacije, kao i Gazaliju jer je "progresivnu islamsku misao ukočio i pokušao joj dati novi smjer, smjer mistike i mirovanja".

Na kraju će Đozo reći da uspjeh i pobjedu svoga stava gleda u perspektivi, u jednom duljem procesu, iako mu je pobjeda i u početnoj fazi osigurana, jer na suprotnoj strani reakcionarna-konzervativna mišljenja izumiru s njihovim nosiocima.

Ključne riječi: Husein Đozo, islamska misao, fetve, tradicionalno, modernističko, intencija, duhovno intelektualna orijentacija

U posljednjim desetljećima Bošnjaci su imali određen broj istaknutih intelektualaca koji su kombinirali ono najbolje iz zapadnog obrazovanja sa svojim islamskim naslijeđem i pokušavali da objasne islam muslimanima i da doprinesu savremenoj interpretaciji i razumijevanju islama među muslimanima. Profesor Husein ef. Đozo je bio među njihovim najistaknutijim predstavnicima. Njegov rezolutni stav da islam kombinira vjerovanje i praksu i da mišljenje i intencija moraju uroditi akcijom uobličilo je život u kome su učenost i aktivizam bili isprepleteni. Islamska misao je za Đozu bila dio procesa ne samo saznavanja već i činjenja. U svojim publikacijama, esejima, fetvama i drugim spisima i aktivnostima on je pisao, govorio i djelovao sa jasnoćom i uvjerenjem nekoga ko ima viziju i misiju.

Đozina naučna i ljudska širina, sloboda njegove misli i stavovi o potrebi i opravdanosti idžtihadskog djelovanja, čak i u tadašnjem socijalističkom društvu u kome muslimani nemaju niti građanskih, niti vjerskih prava i sloboda, djelovala je u najmanju ruku paradoksalno - pobuđivala je određene, uglavnom negativne, reakcije i na strani tadašnjih službenih ideologa, odnosno institucija koje su vodili ili predstavljali, s jedne strane, a s druge, samo s drugačijim predznakom, reakcije iz krugova naše konzervativne uleme kojima je, njihovu uglavnom taklidsku vizuru, Đozina misao djelovala ne samo kao nova vizija, nego, čak i nova revizija samog islama. Otuda nije ni čudo što je islamsko promišljanje Huseina ef. Đoze svoju pozitivnu rezonanciju daleko prije pronašlo kod jednog dijela naših intelektualaca vjerski osviještenih, kao i kod tadašnje studentske pa i đačke populacije, nego kod njegovih starijih kolega, mada se ne bi moglo tvrditi kako se i u djelu nekih njegovih prethodnika sa našeg tla ne bi moglo pronaći nekih dodirnih tačaka (Mehmed Džemaludin Čaušević, Osman Nuri Hadžić i dr), ali u nekoj razvijenoj formi, već samo u bojažljivim nagovještajima i izvjesnom identičnom utjecaju islamskih autoriteta tadašnjeg vremena (Afganija, 'Abduhua, Rešida Ridaa itd).¹

"Husein ef. Đozo spada u red reformatora islama za koje je Poslanik u jednom hadisu kazao da će se pojavljivati svakih stotinu godina. Bio je svestrani reformator i vodio je rasprave sa 1 Aziz Kadribegović, "Polivalentno djelo Huseina Đoze", *Takvim* za 1997., Rijaset Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 1996., str. 202-203.

konzervativcima u Islamskoj zajednici."² Ipak, bez obzira na plodove Đozinog modernističkog promišljanja islama i rezultata koje je polučio, on je imao svoje oportuniste koji su dolazili uglavnom iz reda tradicionalne uleme, koji se nisu slagali općenito s modernistima, a prvenstveno s Huseinom ef. Đozom.

Derviš Spahić, muderris medrese u Pojskama kod Zenice, tradicionalne provenijencije, u svom pitanju upućenom kroz *Glasnik*, iznosi neslaganje sa pitanjem kurbanskih kožica, sadekatu-l-fitra i zekata o njihovom davanju za potrebe islamske vjerske zajednice. On smatra da je davanje u te svrhe *batil* (neispravno) iz više razloga:

- "Kosi se sa Kur'anom i Hadisom. Allah dž.š., odredio je svrhu u koju treba davati sadaku." Vidi ajet 59, sura *Et-Tevba*;
- Rečene sadake su *hukmen* (nečiste) i, prema tome, ne smiju se trošiti u džamije;
- Time se prisvajaju sirotinjski hakovi, a to je zulum;
- Time se prouzrokuje velikom broju ljudi da im sadaka ne bude *kabul*;
- Daje se povoda velikom broju imama da i oni griješe što prenose džematlijama ovakve stavove i ovakva mišljenja."³

Husein Đozo, u odgovoru na ovo pitanje kroz koje je ujedno iznijeto neslaganje od Derviša Spahića, opetuje svoj poznati stav⁴ o pitanju kurbanskih kožica, sadekatu-l-fitra i zekata te njihovom davanju za potrebe Islamske zajednice.

Derviš ef. Spahić se u svojim tekstovima isključivo oslanjao na temeljne izvore islama Kur'an i sunnet i u tome je bio beskompromisan. Striktano je referirao na hanefijsku školu u mišljenju i od toga nije odstupao. Ovo je evidentno iz svakog aspekta njegovog djelovanja. Žestoko se suprotstavljao reformatorskim idejama i slobodoumnim fetvama koje je svojevremeno u *Glasniku* iznosio Husein ef. Đozo.⁵

2 Ovo je kazao reisul-ulema IZ-e u BiH dr. Mustafa ef. Cerić na promociji "Izabranih djela" Huseina ef. Đoze održanoj na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu.

3 Husein Đozo, "Pitanja čitalaca i naši odgovori", *Glasnik VIS-a*, XXX/1967., br. 5-6., str. 245-251.

4 Stav Husein ef. Đoze o pitanju zekata i sadekatu-l-fitra pogledati u *Izabrana djela Husein-ef. Đoze, Islam u vremenu* pod naslovom "Islam-zekat", knjiga I, str. 368.

5 <http://www.muftiluk-tr.com.ba/hutbe/11-hutbe/176-dervi-ef-spahi.html>.02.05.2011.

Ilustrativna je Đozina fetva da se šljive ne smiju prodavati za proizvodnju alkohola. Teme- ljem svog poimanja Đozo je to zabranio, ali kako to odobrava hanefijska škola, Derviš ef. Spahić je na liniji taklida to odobravao.⁶ Spornih situacija na relaciji Đozo-Spahić je bilo više. Oni, ustvari, simboliziraju dva pola islamske inteligencije, tradicionalnu i modernističku. Jednu koja je čuvala čistoću islamskog nauka i drugu koja je vjerovala da se zarad boljitka islama nešto od njegove „čistoće” mora izgubiti.

Dvije različite tendencije, tradicionalnu i modernističku, opet prepoznajemo u stavovima Derviša ef. Spahića i Huseina ef. Đoze u pitanji- ma sudjelovanja i participiranja žena u javnom islamskom životu, kao što su:

- sudjelovanje žena na vjerskim skupovima,
- obavljanje namaza u džamiji zajedno s muškarcima,
- učenje naglas Kur’ana i Mevluda na sku- povima,
- kao i odlazak žena na hadž.⁷

Derviš ef. Spahić smatra gore navedene stvari opasnim biđatima, dok svoje stavove teme- lji na "osnovi Kur’ana i sahih hadisi-šerifa". U tekstu "žena i Hadž" iznosi stav o zabrani žene da obavi hadž, navodeći slijedeće razloge:

- ne mogu biti pristojno pokrivena a gdje se ne mogu pokriti ne smiju se ni izlagati bez nužde, a ovdje nužda ne postoji,
- čuvanje očiju, a nemoguće ih je očuvati kroz toliko putovanje i miješanje a to je dužnost za oba pola,
- ne smiju dolaziti u doticaj sa muškarcima, što je također nemoguće izbjeći na toli- ko dugom putovanju,
- velikom broju hadžija prouzrokuju da im namaz bude pokvaren kod zajedničkog klanjanja zbog njihova miješanja, a po- znato je da jedna žena može pokvariti namaz trojici ljudi kada se izmiješaju u safovima.⁸

Njegova glavna preokupacija je kako od- gojiti i kako pomoći svome narodu da živi u skladu sa Kur’anom i sunnetom Poslanika, a.s. Život muderrisa Derviša ef. Spahića je bio satkan

6 Husein Đozo, "Pitanja čitalaca i naši odgovori", *Izabrana djela*, IV, str. 378-380.

7 Aziz Hasanović, *Fetve I*, Husein Đozo, Bemust, Sarajevo, 1999. str. 241.

8 Aziz Hasanović, nav. djelo, str. 241.

bogobojaznošću i takvalukom, što nam dodatno pojašnjava snagu njegove ličnosti i djela. Iz svakog njegovog čina odslikavala se iskrena vjera u Boga. Iman kojim je zračio ispoljavao je u dobrim djeli- ma ostavljenim iza sebe. To je bila ona snaga koja ga je vodila kroz sva životna iskušenja i izazove.⁹

Na reagovanja čitalaca sa područja "Zenič- kog Odbora IVZ", u kojima se izražava negodo- vanje na stavove Derviša ef. Spahića, Đozo kaže: "Hadži Derviš ef. je i nama slao svoja pisma i izražavao neslaganja u izvjesnim pitanjima. Če- sto je znao biti veoma oštar. Posebno ističemo njegovo protivljenje ubiranju zekata i sadakai- fitra u fond za izdržavanje Gazi Husrev-begove medrese... Znali smo i to da hadži Derviš ef. pravi određene smetnje našim organima i imamima na terenu i ometa naše akcije vršeći uticaj na neke vjerske službenike. Nismo htjeli reagirati. Cijenili smo ga kao čovjeka. Nismo sumnjali u njegovo poštenje, iskrenost i dobronamjernost. Htjeli smo da sačuvamo njegov ugled i autoritet bez obzira na to što smo stajali na stanovištu da su njegovi stavovi pogrešni i štetni"¹⁰.

U jednoj drugoj polemičkoj raspravi koju je Husein ef. Đozo vodio sa Muhamedom Pašićem kroz tekstove "Jedno objašnjenje"¹¹, "Međedija usluga",¹² te "Uz članak Međedija usluga",¹³ na najbolji način su ilustrovane dvije različite du- hovne orijentacije i koncepcije, tradicionalističke, s jedne strane, i modernističke, s druge strane.

Predmet polemike su Đozini stavovi, odno- sno tvrdnja da:

- Kur’an prenosi neke ajete iz ranijih Sve- tih knjiga i da ne jamči za njihovu isti- nitost,
- da se Muhammed, a.s., u dokazivanju istinitosti svog božanskog poslanja i istinitosti nauke koju je propovijedao, nije nikada poslužio čudom,
- podjela ajeta u dvije grupe: u ajete koji sadrže originalne islamske misli, koji se odlikuju dubokom logičnošću, real- nošću i strogo naučnim karakterom što

9 <http://www.muftiluk-tr.com.ba/hutbe/11-hutbe/176-dervi-ef-spahi.html>02.05.2011.

10 Aziz Hasanović, *Fetve I*, str. 241.

11 Husein Đozo, "Jedno objašnjenje" (uz članak "Marija majka Isusova u Kur’anu i islamskoj tradiciji") *Glasnik VIS-a*, god X, Sarajevo, 1959., broj. 4-6. str. 157- 165.

12 Muhamed Pašić, "Međedija usluga", *Glasnik VIS-a*, god X, Sarajevo, 1959., broj. 4-6., str. 166-171.

13 Husein Đozo, "Uz članak 'Međedija usluga'", *Glasnik VIS-a*, god X, Sarajevo, 1959., broj. 4-6., str 171-172.

predstavlja islamski pogled, i ajete čije značenje nije jasno određeno i shvatljivo i čiji sadržaj nije lako prihvatljiv i blizak ljudskom razumu i logici.¹⁴

Pašić u svom tekstu "Međedija usluga" Hu-seina ef. Đozo naziva anonimnim piscem čiji odgovor na članak fra Branka Krilića u sebi sadrži krupne nedostatke i greške, te o Đozinom odgovoru veli da ga je "napisao jedan zagrijani vjernik, on (Đozo, primj. B.M) ga je napisao publicističkim stilom sračunatim na momentalni efekat... misleći da tim čini uslugu Kur'anu i Islamu, ustvrdio mnoge stvari i iznio čudne tvrdnje koje se nikako ne mogu dovesti u sklad sa islamskom naukom i sa zdravom logikom."¹⁵

Tvrđnjom da "Kur'an prenosi neke ajete iz ranijih Svetih knjiga i da ne jamči za njihovu istinitost, umanjio je veličinu Kur'ana i izrazio se o njemu tako kao da cijeli Kur'an nije objava od Boga. Zanimjao je sve muđžize prijašnjih Božijih poslanika. Rekao je da Kur'an prenosi izvjesne ajete iz Biblije i Evanđelja da bi zadobio naklonost kršćana i Židova, iz čega slijedi da ih je varao i obmanjivao servirajući im neke ajete za čiji sadržaj ne jamči i druge apsurdne tvrdnje."¹⁶

Đozo, u maniru moderniste, odgovara: "da radnja "Međedija usluga" potpuno potvrđuje moju tvrdnju, da se ovdje radi o dvjema različitim koncepcijama o Islamu, različitim gledanjima i shvaćanjima. Sa kolikim god zanosom vjerujem u ispravnost moje koncepcije sa isto tolikim ogorčenjem, bolom i revoltom gledam na onu pogrešnu, prevaziđenu i reakcionarnu koncepciju."¹⁷

Đozo smatra da nije uvijek presudna i dominantna snaga dokaza i argumenata, nego: "Tu je dominantnija određena linija, opća orijentacija, izgrađeni pogled i način gledanja na stvari i probleme. Držim da je predmetno pitanje, koje je dalo povoda ovom objašnjenju, više pitanje shvaćanja, pitanje linije i određenog gledanja na stvari, nego li pitanje argumenata."¹⁸

Đozo kritikuje i raniju ulemu "koji su u nekim pitanjima strahovito grijeshili i zastupali ono

što mi danas smatramo običnom zabludom"¹⁹ upravo zbog njihovog shvaćanja i pogrešne orijentacije, jer ulema "nije shvatila kakve se promjene dešavaju oko nje u društvenim kretanjima i u nauci. Ona ih jednostavno nije priznavala i zatvorila se u svoj svijet. Njoj je ponestalo daha i poleta ranog Islama. Ona nije više ništa novo davala, ništa originalno. Ona je samo ponavljala, citirala davne prethodnike. Sve je bilo ukalupljeno u forme, koje su joj nametli stari uzori. Norme islamskog obrazovanja bitno se nisu mijenjale. Obrazovanje, kakvo je naslijeđeno, takvo je u emanet predavano, i kao takvo je postajalo skučeno i neadekvatno potrebama islamskog društva u novonastalim prilikama."²⁰

Kao primjer navodi Sejfudina ef. Prohu koji je tvrdio da je nošenje šešira kjufur, da onaj koji nosi šešir ne može biti musliman. Đozo će reći "on je za to, razumije se, imao i svoje dokaze, čak ih je nazvao najsigurnijim i najvjero-dostojnijim (*ashu akdijeh*). Ali stvar nije samo u dokazima. Ona je u nečem višem od dokaza, u duhovno intelektualnoj konstalaciji, u načinu gledanja na stvari. Danas će svakome ko iole poznaje osnovne intencije Islama i njegovu nauku, izgledati ovakva tvrdnja sasvim smiješna"²¹.

Na drugom primjeru još će se jasnije uočiti odlučujuća uloga duhovno intelektualne orijentacije. Đozo iznosi primjer Gazalije, kojem također dijagnosticira neispravnu duhovno-intelektualnu orijentaciju, jer "zbog neispravne orijentacije nailazimo u njegovim djelima na neobično čudne i nevjerovatne tvrdnje" koji, govoreći o tome šta sve može ponukati čovjeka na rad za sticanje imetka, veli (Gazalija): "Što se tiče davanja i pomaganja drugih (*sadaka*), od toga je mnogo bolje nemati imetka uopće. Isa, a.s., je rekao: 'O Ti, koji tražiš materijalna dobra ovog svijeta, da bi njima činio dobra djela, najveće dobročinstvo koje Ti možeš učiniti jeste da ostaviš materijalna dobra.'²²

Da bi stvar bila još kompliciranija, kaže Đozo, Gazalija pokušava da ovakav stav dokaže hadisima, bolje rečeno da ovakav stav pripiše

14 Muhammed Pašić, nav. članak, str. 166-171.

15 Pašić, nav. članak, str. 166-171.

16 Isto.

17 Đozo, "Uz članak 'Međedija usluga'", *Glasnik VIS-a*, Sarajevo, god X, 1959., broj. 4-6., str. 171-172.

18 Đozo, "Jedno objašnjenje (uz članak 'Marija Isusova u Kur'anu i islamskoj tradiciji')", *Glasnik VIS-a*, Sarajevo, god X, 1959., br. 4-6., str. 157.

19 Đozo, "Jedno objašnjenje (uz članak 'Marija Isusova u Kur'anu i islamskoj tradiciji')", str. 157.

20 Abdul-Hakim, "Ilmija danas i njena uloga sutra", *Takvim*, Izvršni odbor Udruženja ilmije u SRBiH, Sarajevo, 1972., str. 20.

21 Đozo, "Jedno objašnjenje (uz članak 'Marija Isusova u Kur'anu i islamskoj tradiciji')", str. 158.

22 Đozo, "Jedno objašnjenje (uz članak 'Marija Isusova u Kur'anu i islamskoj tradiciji')", str. 158.

Muhammedu, a.s., te (Gazalija, primj. B.M) navodi hadise: "Ako vidiš da ti siromaštvo dolazi u susret, reci: dobro došao, znaku dobrih ljudi. Ako pak vidiš da ti bogatstvo dolazi u susret, reci: grijeh s čijom se kaznom požurilo", ili "Čovjek neće ispravno vjerovati sve dotle dok mu ne bude draže da ne zna nego da zna i dok mu ne bude draže imati manje nego imati više".²³

Đozo je rezolutnog stava gdje se ne libi čak i velikom Gazaliji reći da se "ovdje radi o jednoj očitijoj podvali i pokušaju da se pripíše Muhammedu, a.s., ono što je u apsolutnoj suprotnosti sa njegovom praksom i cjelokupnom naukom islama. I suviše je smjelo od Gazalije kad se usuđuje da imputira Muhammedu, a.s., ono što on nikada nije rekao i da se služi apokrifnim hadisima - dokazujući jednu ordinarnu zabludu... on (Gazalija, primj. B.M) je razvoj one progresivne islamske misli, koja je po svojoj biti uvijek pokazivala tendenciju kretanja naprijed ka osvajanju novih područja u ljudskoj spoznaji - zaustavio, ukočio i pokušao da joj da novi smjer, smjer mistike i mirovanja. On je islamskoj misli oduzeo njeno pravo područje, područje ljudskog života i htio i nastojao da je okrene prema smrti. Mora se priznati da je on tu i uspio. Islamska misao je u svom silnom pohodu zaustavljena. Ona je već stoljećima skrivena u frazama mistike, razne kontraverzije, mezhebe, hašije, šerhove i hamiše nalazi u stanju statike. Uloga Gazalije u razvoju islamske misli bila je, po mom mišljenju, negativna i reakcionarna".²⁴

Apsolutno isti tretman kao i Gazalija imaju i sve one, po Đozinom mišljenju, reakcionarne snage (Derviš Spahić, Muhamed Pašić i drugi sa kojima je Đozo imao polemiku) čiji stav zavisi od pogrešne opće orijentacije i duhovno intelektualne konstalacije, jer Đozo smatra da je stav u nekom konkretnom pitanju uvijek determiniran općom orijentacijom. Pozivajući se na šejha Muhammeda Abduh, Đozo kaže da: "Kur'an može pravilno shvatiti i protumačiti samo onaj ko pravilno shvaća svijet",²⁵ jer islamsko vjerovanje "mora imati svoju potvrdu u dinamičnoj, progresivnoj životnoj stvarnosti".²⁶

Stoga će Đozo zaključiti: "Ja uspjeh i pobjedu mog stava gledam u perspektivi, u jednom

duljem procesu, iako mu je pobjeda i u ovoj fazi sasvim osigurana... Ali znam i to, također sigurno, da takva (reakcionarna-konzervativna) mišljenja i gledanja izumiru sa njihovim nosiocima.²⁷

pozicija sa koje djeluje Husein Đozo je da se šerijat uzima u cjelovitoj formi shodno njegovim principima i koncepcijama, te intencijama i zato jedino tako Đozu možemo razumjeti, drugim riječima, islamskog modernistu i reformatora Huseina Đozu možemo jedino u potpunosti razumjeti ako ga budemo shvatili i prišli mu konceptualno, a nikako parcijalno, jer Đozo šerijat posmatra kao komplementarnu cjelinu uvažavajući intencije Božije poruke, čije razrađene forme treba smjestiti u konkretne vremenske i prostorne okvire, u kojoj je jedan njegov dio u službi drugog dijela, "poput ljudskih organa kada se promatraju u plodonosnoj formi"²⁸.

Dakle, potrebno je vršiti kontinuiranu valorizaciju naše prakse i misaonog naslijeđa unutar islamskog referentnog okvira uvijek ostajući vjeren temeljnim principima Kur'ana, Sunneta i naše tradicije ali i otvoren za nove uticaje i perspektive. U vremenu globalizacije nemoguće je imati uniformnu praksu i misao kakvu smo imali u vrijeme od 1945 do 1990. No, da bi zadržala svoju unutarnju koherenciju i snagu, i da bi ta nova raznolikost bila bogatstvo, a ne teret, Islamska zajednica treba osigurati da se islamska misao u nas razvija u okvirima legitimnog islamskog pluralizma čvrsto usidrenog u najboljoj tradiciji islamskog reformizma orijentiranog ka islamskom centru (*vesatijja*). Izabrana djela Mehmeda ef. Handžića, Džemaludina ef. Čauševića, Huseina ef. Đoze, neke od brojnih magistarskih i doktorskih radnji nastalih u posljednje vrijeme na FIN-u ali i drugim univerzitetima u BiH i svijetu, te radovi prof. Enesa Karića i nekih drugih naših autora, dobra su osnova za ovaj obiman poduhvat.²⁹

U vrijeme djelovanja Huseina ef. Đoze u uvjetima relativne odsječenosti od velikih centara islamskog učenja originalnost/kreativnost je bila gotovo jedini izbor našoj ulemi u suočenju sa prijetnjom utrnuća preostale žarke isla-

23 Đozo, nav. članak, str. 158.

24 Đozo, nav. članak, str 159.

25 Isto.

26 Safvet Halilović, *Sira-životopis posljednjeg Allahovog Poslanika*, El-Kalem, Sarajevo, 2010., str. 5.

27 Đozo, "Uz članak 'Mededija usluga'", *Glasnik VIS-a*, god X, Sarajevo, 1959., broj. 4-6., str 171.

28 Aýmad ar-Raysuni, *Ciljevi Šerijata: Eš-Šatibijeva teorija*, El-Kalem, Sarajevo, 1430. /2009., str. 367.

29 Ahmed Alibašić: *Islamska tradicija Bošnjaka: izvori, razvoji i institucije, perspektive*, FIN, Sarajevo, 14-16. novembar 2007, str. 5.

ma. Tim okolnostima se dobrim dijelom može objasniti inovativno razmišljanje rahmetli Huseina Đoze koji je dolazećim generacijama utirao put u postmoderni period "u kome treba da tražimo nove puteve islamske misli oslanjajući se na univerzalni karakter islama i odgovarajući na pitanja koja zahtijeva naš prostor i naše partikularne potrebe, zapravo da znamo čuvati svoje

korijene u univerzalnom i znati iskoristiti vrijeme i potrebe za partikularne odgovore u našem vremenu i prostoru."³⁰

30 Mustafa Cerić, "Obraćanje", "Život i djelo Husein ef. Đoze", Zbornik radova sa naučnog simpozija, Sarajevo, 7. juna 1997., str. 8.

Summary الموجز

DEBATES BETWEEN HUSEIN ĐOZINO AND THE TRADITIONAL ULAMA OF HIS TIME

hfz. Midhat-ef. Beganović

The main problem in the way of understanding Islam and the Islamic way of life for centuries was Islamic formalism, because Muslims believe in historical Islam, they are observing the rigid historical forms of Islam. On the bases of such understanding of Islam Đozo had the debates with the traditional ulama of his time. Regardless of the results of the modernist view of Islam, Đozo confronted the opportunists of, not only the background of the official state ideology, but also the members of the traditional ulama, like: Derviš Spahić, muderris of the madrasa in Pojske near Zenica who was a traditionalist with whom Đozo had a debate through the official gazette "Glasnik", and the debate with Muhamed Pašić that in the most representative way illustrates the two completely different spiritual orientations or the conceptions – traditionalist and modernist. Đozo criticises the traditional ulama such as Sejfudin-ef. Proho for inadequate and incorrect spiritual and intellectual orientation, or Gazali for "strangling the progressive Islamic thought within the rigid form, and for the attempt of giving it a new direction, the direction of mysticism and the stagnation".

Finally, Đozo will state that the success or the victory of his view he sees in its perspective in the long run, even though the victory of such a view is secured in the very initial stage because, on the other hand the reactionist-consertrvative opinions are dying out on their own anyway along with those who are promoting such views.

Key words: Husein Đozo, Islamic thought, fatwas, traditional, modernist, intentions, spiritual and intellectual orientation.

مناقشات الشيخ حسين جوزو مع العلماء التقليديين

الحافظ مدحت بيغانوفيتش

كانت المشكلة الرئيسية في فهم الإسلام والحياة الإسلامية على مر القرون تكمن في الشكلية الإسلامية. لأن المسلمين يؤمنون بالإسلام التاريخي ويتبعون صيغا تاريخية متصلة للإسلام. وعلى وقع هذا الفهم للإسلام يخوض جوزو مناقشات مع العلماء التقليديين. وبغض النظر عن الثمار الملموسة للتفكير الحدائثي عن الإسلام، إلا أن جوزو كان لديه معارضون. ليس فقط من أتباع أيديولوجية النظام الحاكم. بل ومن العلماء التقليديين. مثل درويش سباهييتش المدرس في مدرسة بوييسكا قرب زينيتسا، والذي كان لجوزو مناقشات معه عبر مجلة "غلاسنيق". وكذلك محمد باشيتش. وهذا ما يوضح وبأفضل الطرق. وجود توجهين وتصورين دينيين متباينين. أحدهما تقليدي والآخر حدائثي. ينتقد جوزو العلماء التقليديين ومنهم الشيخ سيف الدين بروهو بسبب التوجه الفكري الديني الخاطئ. كما ينتقد الغزالي لأنه "جعل الفكر الإسلامي التقدمي متصليا وحاول إعطاءه مسارا جديدا. أي مسار الصوفية والركود".

وفي النهاية يقول جوزو إنه يرى نجاح موقفه وانتصاره في المستقبل عبر عملية طويلة. رغم أن النصر كان مضمونا منذ البداية. لأن الآراء الرجعية – المحافظة في الطرف المقابل تسير مع معتنقيها نحو الانقراض. الكلمات الرئيسية: حسين جوزو. الفكر الإسلامي. الفتاوى. التقليدي. الحدائثي. القصد. التوجه الفكري الديني.